

UDK: 26 (497.5) "1903"
 32 (497.5) "1903"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 29. 9. 2005.
 Prihvaćeno: 4. 11. 2005.

Klerici i "klerikalci" u pobunama 1903. godine

Jure KRIŠTO

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na temelju objavljenih i neobjavljenih dokumenata te literature, autor ispituje ulogu nekih svećenika u bunama diljem "hrvatskih zemalja" tijekom 1903. godine te se kritički osvrće na dosadašnje zaključke glede te uloge.

Ključne riječi: klerici, "klerikalci", "naprednjaci", svećenstvo, "frankovci", seljaštvo, pobuna, Katolička crkva, historiografija

Nedvojbeno je da je pred stotinu godina u hrvatskim zemljama vladalo ozračje nemira i pobune. Dvojbeno je, međutim, ocjena naravi tih pobuna te izdvajanja posljedica za hrvatsku politiku i društveni život. Jugoslavenska historiografija, tj. historiografija u jugoslavenskoj državi koja je prosuđivala prošlost iz perspektive jugoslavenske ideologije, naglašavala je da su najvažnije posljedice narodnih pobuna 1903. godine nacionalno ujedinjavanje Hrvata te pojava triju novih političkih skupina: klerikalizma, napredne stranke i seljačke stranke braće Radić.¹ Postoji li, međutim, uzročno-posljedična veza među tim pojavama? Nedvojbeno je da su "klerikalci", "naprednjaci" i "seljaci" pojave na hrvatskoj političkoj sceni koje su kronološki poslije narodnih pobuna 1903., ali tumačenje njihove pojave pobunama koje su im prethodile vjerojatno je više odraz nastojanja da se povijesnim pojavama nađe revolucionarna prethodnica, nego iskaz proizišao iz detaljne analiza uzroka i posljedica. Dvojben je stoga i naziv "narodni pokret" koji su događaji iz 1903. dobili, jer i on sugerira revoluciju i nasilnu promjenu. Možda bi bilo primjerenije govoriti o bunama ili pobuni koje su se javljale u raznim hrvatskim krajevima različita intenziteta. Dvojbeno je također postavka da su događaji iz 1903. ishodište hrvatske nacionalne svijesti i jedinstva. Dvojbeno je zbog jednostavna razloga što se to jedinstvo višestruko pokazalo i prije 1903. godine. Ono se zasigurno pokazalo, primjerice, 1900. godine u vrijeme Prvoga hrvatskoga katoličkog sastanka (kongresa) u Zagrebu kad se izrije-
kom isticalo, što je bilo svakome vidljivo, da su na zagrebački sastanak došli predstavnici (ne samo crkveni) iz svih "hrvatskih zemalja", što je značilo iz banske Hrvatske, Dalmacije, Istre i Bosne i Hercegovine. Nije zanemariva ni

¹ Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.*, Zagreb 1968., 219.

izuzetno dobra i svečana dobrodošlica koju je glavni grad svih Hrvata pokazao sudionicima skupa.² Istina, već su tada neki krugovi tu manifestaciju nazvali organizacijom agresivnoga klerikalizma, a polustoljetna ideologizirana historiografija dala je toj ocjeni status znanstvenosti, no to ne oduzima ništa od ocjene da se političko jedinstvo hrvatskoga naroda pokazalo prije 1903. godine i buntovnih događaja kojima je bila protkana.

Ni pojave Hrvatske napredne stranke i Hrvatske pučke seljačke stranke braće Radić ne mogu se dovesti u uzročno-posljedičnu vezu s pobunama iz 1903. No kako me braća Radić i njihova stranka trenutno ne zaokupljaju, pogledat ćemo поближе Hrvatsku naprednu stranku i okolnosti njezine pojave. Ishodište Napredne omladine ("naprednjaka"), koja je iznjedrila i Hrvatsku naprednu stranku, također treba tražiti u ranijem razdoblju i u drugim idejnim i političkim okolnostima.³

Od trojstva "naprednjaka", "seljaka" i "klerikalaca", navodnih posljedičnih pojava narodnih buna 1903. godine, najproblematičnije je tumačenje pojave "klerikalizma". Razlog leži u tome što je "klerikalizam" mnogo više od druge dvije pojave opterećen ideološkim predrasudama.

U raspravljanju tih tema treba razdvojiti dvije skupine srodnih problema. Na jednoj strani, treba ukazati na političke probleme i stranke koje su pokušale na njih odgovoriti, a u kojima je sudjelovao veći ili manji broj katoličkoga svećenstva. Glede narodnih buna, veća je vjerojatnost da su te međunarodne i domaće političke prilike i stranke bile odgovornije za događanja 1903., nego bilo koja pojedinačna staleška skupina ili udruga. Na drugoj strani, treba vidjeti kako se katoličko svećenstvo ponašalo u pobunama. Velika je vjerojatnost da je odnos svećenstva prema pobunama počivao na univerzalnijim postavkama i pogledima od stranačke politike te da ne bi bilo čudno susresti katoličke svećenike iz različitih ideoloških i političkih opredjeljenja koji su se identično odnosili prema problemu pobuna 1903. godine.

Glede historiografije ističem da je najbitnije dokumente o sudjelovanju katoličkoga klera u pobunama 1903. iznio Vaso Bogdanov pred 40 godina.⁴ No s njegovom interpretacijom sadržaja tih dokumenata teško se složiti, dapače, umjesno je pitanje kako je uopće takva interpretacija mogla proći kao kritičko pisanje povijesti. Možda se ovdje ipak potvrđuje naputak da svaka generacija mora pisati svoju povijest.

Klerici u bunama 1903. godine

Normalno je očekivati da mlađi svećenici budu više uključeni u pobune 1903., osobito ako su bili aktivniji i u svojoj stranci. Tu pretpostavku podržavaju i autori koji nisu skloni gledati objektivno na svećeničke aktivnosti u

² Stjepan KORENIĆ, *Prvi hrvatski katolički sastanak održan u Zagrebu dne 3., 4. i 5. rujna godine 1900.*, Zagreb 1900.

³ Dokumentiranu povijest stranačkih previranja u Hrvatskoj vidi kod: Janko IBLER, *Hrvatska politika 1903.-1913.*, Zagreb 1914.

⁴ Vaso BOGDANOV, *Hrvatski narodni pokret 1903/4*, Zagreb 1961., 259-274.

narodnome pokretu.⁵ Mnogi svećenici iz oporbenih stranaka sudjelovali su, barem u početnoj fazi pokreta, u skupljanju potpisa za predstavke u kojima se tražila financijalna samostalnost Hrvatske. Manji broj njih bio je optužen i uhićen zbog širenja "bazelskih" proglašenja, primjerice župnik iz Grubišnjog Polja Ivan Jemeršić i njegov kapelan Oskar Schuster.⁶ I mnogi drugi svećenici po svim hrvatskim krajevima bili su sumnjičeni i uhićivani zbog djela koja su tumačena protuvladinima i protuzakonitima: župnik iz Slankamena Krešimir Tomljenović,⁷ župnik u Odri kraj Gorice Švarić,⁸ iločki franjevac Ivan Maretić,⁹ župnik u Grobniku,¹⁰ župnik Šafran iz Čagliča kraj Bjelovara,¹¹ župnik Staneti iz Matijanca,¹² župnik Čeliković iz Ivankova,¹³ župnik Mihovil Meštrović iz Srijema,¹⁴ kapelan iz Vrpolja,¹⁵ župnik iz Jakuševca Zagorac,¹⁶ kapelan Posilović iz Ladislava kraj Bjelovara¹⁷ i dr.

Iz brojnih svećenika koji su sudjelovali u narodnim protumađarskim prosvjedima možemo izdvojiti nekoliko istaknutijih primjera. Pop Stipe pl. Vučetić, svećenik Senjsko-modruške biskupije i sljedbenik Josipa Franka, tražio je dopuštenje da može održati narodnu skupštinu "pod vedrim nebom", ispred župnoga dvora u Lukovu Šugarju. Vučetićevo opravdanje zahtjeva je karakteristično: "Svaki stvor na svijetu traži da mu je bolje, počev od mrava do čovjeka. Hrvat na svomu ne želi živjeti u tamnomu sužanjstvu za drugoga već u svijetloj raboti za svoje ognjište. Tomu se principu svaki čovjek, svaka oblast u Hrvatskoj pokloniti mora". Predložio je i teme koje bi htio raspraviti: prvo, prema nagodbenom ustroju Monarhije, Hrvatska ne može davati više vojnika; drugo, financijsko uređenje između Hrvatske i Ugarske je takvo da je Hrvatska u ropskome položaju; treće, kakav je položaj Lukova Šugarja danas te kakav bi mogao biti "u politički, gospodarstveno i financijalno slobodnoj Hrvatskoj."¹⁸

U sjevernome dijelu Hrvatske izuzetan je primjer župnika Frana Novaka iz bjelovarskoga kraja. Iz izvješća bjelovarskoga velikoga župana banu sazna-

⁵ Isto, 264.

⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Predsjedništvo Zemaljske vlade (dalje: PrZV), kut. 680, spis 2706; V. BOGDANOV, *n. dj.*, 264. i S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb 2001., 172.

⁷ HDA, PrZV, spis 5176.

⁸ HDA, PrZV, spis 3188 (Priključeno broju 3275).

⁹ HDA, PrZV, broj 2809, 6-14/1063, Iločki kotarski predstojnik banu, 22. V. 1903.

¹⁰ HDA spis 3097, PrZV 1903., Izvješće općinskog poglavarstva Grobnik.

¹¹ HDA, PrZV, spis 3449.

¹² HDA, Varaždinska županija, spis 1409.

¹³ HDA, PrZV, spis 2627.

¹⁴ HDA, PrZV, spis 2627.

¹⁵ HDA, PrZV, spis 2627.

¹⁶ HDA, PrZV, spis 3188.

¹⁷ HDA, PrZV, spis 732.

¹⁸ HDA, PrZV, spis 2720, 6-14/1063.

jemo "da je taj poznati zloglasni župnik glavni poticatelj glogovničke, vojakovačke i svetopeteranske pobune". Optužuje ga se također da je bio neposlušan i prema svome biskupu te se zahtijeva "da se taj župnik, koji sada radi poznatih nemirah u križevačkom kotaru pod kaznenom istragom stoji te u istražnom zatvoru u uzama kr.[aljevskog] sudbenog stola prebiva, sa svoje župe definitivno već sada makne."¹⁹

Postoje, dakako, i drugi primjeri, kao što je Jurja Tomca, župnika iz Ljubešćice, no njihovo nas ponašanje vodi na sljedeću stepenicu rasprave. Čini se, naime, da su svećenici koji su aktivno, i kao predvodnici, sudjelovali u ranoj fazi narodne pobune protiv Mađara (i domaćih mađarona) počeli djelovati umirujuće u drugoj fazi. Takav postupak izazivao je gnušanje jugoslavenske historiografije,²⁰ iako su ti postupci posve razumljivi ako se uzme u obzir i druga strana pozicije tih svećenika u društvu. Tu, dakako, treba razlučiti cilj i sredstva za postizanje toga cilja. Jedno je zahtijevati ispunjenje pravednosti i zakonitosti, što može biti žustro, odlučno i namegljivo, a drugo je izabrati sredstva kojima bi se cilj trebao postići. Budući da je tada već dugo u teološkoj misli i crkvenom učenju prevladavalo uvjerenje da revolucija i rat nisu najprikladnija sredstva za postizanje političkih ciljeva, nije čudno da su inače borbeni svećenici počeli primirivati narod kad je pokret uzeo toliko maha da se počeo pretvarati u oružanu pobunu. Upravo je dramatični zapisnik sa saslušanja vlč. Tomca izvrstan primjer toga shvaćanja i objašnjenja naoko nelogičnoga obrata prethodno aktivnoga svećenika. Na pitanje naoružane svjetine hoće li prije napasti kotar ili općinu, Tomac je navodno odgovorio "Ni jedno ni drugo". Na veliko čuđenje razjarene svjetine pred tim priznatim "narodnim svećenikom" on im je dodao: "Ako imate što tražiti, tražite zakonitim putem, a ne bunom, jer će vas buna dovesti u zlo".²¹ Historičari pristaše revolucije skandalizirani su Tomčevim riječima kao i odgovorom na pitanje bi li pristao na umirivanje naroda: "To sam uvijek činio, i činim i činiti ću, a osobito sada u to burno vrijeme."²²

Sada bi trebalo biti jasno zašto su se ti borbeni svećenici, pristaše više ili manje radikalnih pravaških stranaka, složili s nazorima i postupcima starijega svećenstva u mađaronskoj stranci i zagrebačkoga nadbiskupa Posilovića. Zastupnik Narodne stranke u hrvatskome Saboru vlč. Makso Šnap o bunama iz 1903. rekao je sljedeće: "Oštećivanjem privatnog vlasništva ne mogu se dobiti nove stečevine, već samo uporaba zakona i prava, jer se mora šteta nadomjestiti, A kad se pita, tko će nadomjestiti, vi [sabornici u oporbi] ste jedanput izvolili kazati ovdje: narod! A tko je to drugi, nego li onaj naš siromašni narod, koji se je od vas dao zavesti na te vratolomije". Prema izvješću varaždinskoga podžupana Beloševića banu od 11. svibnja 1903. "svekoliko dušobrižno svećenstvo županije varaždinske bez razlike ne samo [da

¹⁹ HDA, PrZV, spis 3682, Izvješće kotarskog predstojnika iz Križevaca vel. županu, 19. VI. 1903.; S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 172-173.

²⁰ V. BOGDANOV, *n. dj.*, 267-269.

²¹ HDA, PrZV, spis 3329, Zapisnik o saslušanju Jurja Tomca od 7. lipnja 1903.

²² *Isto*; S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 173-174.

je] javno najodrešitije osuđivalo izgrede, navale i razbojništva, već je dapače išlo oblasnim organima u svakome pogledu na ruku."

Ne treba, dakako, previdjeti da je stranačko vodstvo Čiste stranke prava, kojoj je pripadao velik broj svećenstva o kojemu je riječ, i samo zauzelo stajalište da bi politički bilo štetno da narodni pokret preraste u oružanu pobunu.²³ Mislim da ipak to stranačko stajalište nije bilo odlučujuće u zauzimanju pozicija katoličkoga svećenstva, iako je zasigurno bila sretna okolnost da se stranačko stajalište podudara s vjerskim i teološkim načelima kojima se svećenstvo vodilo. S tim u vezi treba upozoriti i na to da su na istoj liniji bili i postupci zagrebačkoga nadbiskupa. Nadbiskup se nije ustručavao premjestiti kapelana Frana Eugena Petrekovića s jedne župe u drugu kad je imao obavijesti da se kapelan ponaša izazivački.²⁴ No još se manje ustručavao braniti svećenika Tomca i druge, čak podupirući njihovo pravo da na zakonit način potpisuju peticije. Nakon ispitivanja slučaja, Posilović je pisao varaždinskome županu: "Po sadržaju ovoga protokola [koji je priložen] mora se kazati, da je velika sreća, što je uzbunjeni narod obratio se na Tomca, i njemu povjerovao. A Tomac se mora pohvaliti, što je umio narod umiriti, odvratiti ga od svake silovitosti, i navratiti na pitomi i zakoniti put potpisa predstavke."²⁵

Iz svih tih različitih pozicija na vidjelo jasno izranja stajalište službene Crkve. Crkva brani pravo puka da legitimnim sredstvima izražava svoje političko nezadovoljstvo, ali ne može podruprijeti oružanu pobunu za ispravljanje povrijeđenih političkih prava. Nedvojbeno je da su se ti moralni kriteriji poklopili s političkim kriterijem Čiste stranke prava da bi oružana borba hrvatskoga puka bila ne samo politički promašaj, nego nenadoknativa šteta upravo za taj puk i za političke probitke Hrvatske ("Sile naroda treba čuvati za žrtve potrebnijih vremena"²⁶). To podudaranje u ocjenama narodnoga pokreta pridonijet će da će "frankovci" i "klerikalci" i ubuduće nalaziti ideološko suzvučje i političku suradnju, a što će biti vjerojatno jedan od temeljnih razloga što je jedne i druge osudio ostatak političkoga spektra, koji se uputio na stvaranje jugoslavenskoga političkoga prostora, kao i susljedna jugoslavenska historiografija.

Stoga je potrebno vidjeti kako se hrvatski politički prostor oblikovao prije i poslije 1903. godine kako bi se i buntovni događaji 1903. godine smjestili na pravo mjesto te objektivno valorizirati.

Klerici ili klerikalci?

Iz prethodnoga je nedvojbeno da je u narodnome pokretu 1903. godine sudjelovao veliki broj katoličkih klerika, ako ni zbog čega drugoga onda zbog jednostavne činjenice što ih je bio veliki broj u hrvatskim strankama.

²³ S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 166.

²⁴ HDA, PrZV, spis 3148.

²⁵ HDA, PrZV, spis 3329.

²⁶ Citirano u: S. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 167.

No, s obzirom na onodobne prepirke i jugoslavensku historiografiju, valja se pitati jesu li se ponašali kao klerici ili klerikalci.

Tu ulazimo na teren hrvatskih političkih opcija i propagande za njihovo ostvarenje u kojima je godina 1903. bila samo kratka epizoda. Kad je, pak, riječ o hrvatskim političkim opcijama, možda nije dovoljno isticano da su mladi svojim novim i importiranim ideološkim obrascima bitno pridonijeli destrukciji hrvatskoga političkoga prostora.

Četiri-pet godina prije događaja 1903. godine, među mladima se rodio pokret *moderne*, koji se sastojao u otklonu od vladajućih standarda u umjetnosti i književnosti, ali se tražila primjena novih standarda u svim pojavnostima života, od kulture do politike. Mladi su htjeli nešto novo, ali su hrvatski mladići tražili novost po svaku cijenu, a sve što im je prethodilo držali su neprogresivnim, zastarjelim, natražnim i nesuvremenim. Milivoj Dežman, jedan od vođa "mladih", izvrsno je ilustrirao te antagonizme: "Mi, ako sad ne prihvaćamo sve nazore naših starih to je zato, jer držimo, da su, sa promijenjenim životom, promijenjene i potrebe, da ona sredstva, koja su vrijedila prije, ne vrijede danas. Današnja borba iziskuje druga sredstva i drugi način [...]. Mi držimo, da je vrijeme romantike, idealizma, naturalizma i svih ostalih škola prošlo."²⁷

Još je jedan čimbenik važno istaknuti u svezi s "mladima". Nekolicina studenata koji su bili primorani otići u Prag, među kojima je bio i Stjepan Radić, pokrenuli su početkom 1897. mjesečnik "Hrvatska misao". U njemu su mladi hrvatski "Pražani", frustrirani političkom neefikasnošću hrvatskih oporbenih stranaka i općom zaostalošću naroda, zahtijevali odlučnije zahvate koji bi rezultirali poboljšanjem na hrvatskom kulturnom obzoru.²⁸ Pod Masarykovim utjecajem rješenje se tražilo u slavenskoj uzajamnosti, što je, prevedeno u hrvatske prilike, značilo političku suradnju sa Srbima.²⁹ Kolege u Zagrebu su sekundirali. U isto se vrijeme tu javila grupa hrvatskih i srpskih studenata kojima je, čini se, jedini program bio srpsko-hrvatska sloga; osnovali su *Ujedinjenu omladinu hrvatsku i srpsku*, a potkraj godine objavili su almanah "Narodna misao".³⁰ Sloga je uključivala mnogo više od suradnje - od sada se propagirala ideja da su Hrvati i Srbi jedan narod s dva imena.

To su bitne sastavnice ideologije i političkoga programa nove skupine na kulturnome i političkome hrvatskom polju, Napredne omladine (naprednja-

²⁷ IVANOV (M. DEŽMAN), *Naše težnje*, *Hrvatski salon*. To je bila publikacija prigodom izložbe Društva hrvatskih umjetnika u Zagrebu 1898. godine. Vidi: Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, sv. I, Zagreb 1989., 239-240.

²⁸ Matija MANJARIĆ, "Kulturna načela i rad naprednjaka", *Hrvatska straža*, Krk, 6/1908., 61-77. Pisac je pod ovim naslovom napisao niz članaka kojima prati naprednjake tijekom dvogodišnjeg rada.

²⁹ Ante KADIĆ, "Thomas G. Masaryk and the Croats", *Journal of Croatian Studies*, New York 1987.-1988., vol. 28-29, 81-102.; J. KRIŠTO, "Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića (1893-1914)", *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 23/1991, br. 1-3, 129-165.

³⁰ Puni naslov toga almanaha bio je "Narodna misao. Za ujedinjenu hrvatsku i srpsku akademsku omladinu. Narodu svome hrvatskog i srpskog imena prikazuje njegova omladina". Izdavači su mu bili: Ivan Lorković, Lav Mazzura i Dušan Mangjer, Hrvati, i Jovan Banjanin, Milan Kostić i Svetozar Pribičević, Srbi.

ka). Još je bolje prepustiti definiranje naprednjaka njihovu glavnom ideologu Milanu Marjanoviću. U svom *Hrvatskom pokretu* iz rujna 1903. pisao je: "Danas reprezentira ova omladina ove misli: nacionalizam na demokratskoj pučkoj bazi, naprednost u smjeru i mišljenju, koncentracija sve narodne snage u svrhu narodne obrane, u istu svrhu oslon na misao Slavensku i složna obrana sa Srbima, ozdravljenje našeg društva, politika realna i socijalna, organizacija i ojačanje gospodarsko, te popularizovanje prosvjete."³¹

Dvoje su mladi držali "prošlim" ili barem onime što bi trebalo baciti u prošlost: dotadašnju politiku i "klerikalizam". Za njih su te dvije realnosti bile međusobno tijesno povezane. Klerikalizam su hrvatski mladići na početku XX. st. vidjeli u visokoj zastupljenosti katoličkoga svećenstva u hrvatskoj kulturi, napose u nacionalnim ustanovama Akademiji i Matici hrvatskoj. No uskoro je postalo jasno da nije riječ o brojevima, nego o shvaćanju da je ta klerikalna sveprisutnost (klerikalizam) uzrok najvećem dijelu hrvatskih problema. Od sada će nastojanje mladih ići u smjeru uklanjanja klerika ne samo iz kulturnoga i društvenoga života, nego i iz politike. Klerikalizam je dobio novu definiciju: to je nastojanje Katoličke crkve "da s pomoću vjere zadobije političku moć i postane neograničenim gospodarom situacije."³²

Konstatacija mladih o utjecaju klerika u političkome životu Hrvata bila je točna. Pokazalo se to prigodom izbora 1897. kada je Koalirana opozicija ("domovinaši" i "obzoraši") dobila trećinu mandata upravo zahvaljujući seoskomu kleru.³³ Vlada je nastojala poništiti rezultate izbora³⁴ optužujući katolički kler za zloporabu vjere u političke svrhe³⁵ tako što je organizirao prosvjede širokih narodnih slojeva (napose žena), strašeći ih uvođenjem civilnoga braka.³⁶

Nedvojbeno je, dakle, da je kler aktivno sudjelovao u političkome i stranačkome životu. No važnije je istaknuti da je kler bio raspoređen manje-više po svim stranačkim opcijama. Pored starijega i liberalnijega svećenstva koje je u politici sudjelovalo preko Narodne stranke, mlađe (i radikalnije) u većem je broju pristupalo pravaškim strankama, uključujući i Frankovu Čistu stranku prava.

S tih stranačkih pozicija, ali i s pozicija župnika i kapelana manje ili više odgovornih za povjerenu im pastvu treba gledati sudjelovanje katoličkoga klera i u nemirima 1903. godine. No godina 1903. bila je samo epizoda u kojoj se zapravo i nisu razbistrila ideološka razmimoilaženja raznih političkih opcija.

³¹ Milan MARJANOVIĆ, *Hrvatski Pokret*, Dubrovnik, II, 1903., 85-86.

³² *Pokret*, Zagreb, 1/1904., br. 15. Znakovito je da je jugoslavenska historiografija preuzela tu definiciju: "[klerikalizam je] težnja da više svećenstvo zadobije kontrolu nad političkim i društvenim životom i da ga usmjerava". (J. ŠIDAK i dr., *n. dj.*, 156.)

³³ Opširnije vidi: Rene LOVRENČIĆ, *Geneza politike "novog kursa"*, Zagreb 1972., 53. i d.

³⁴ Vlada je zanjekala valjanost izbora sljedećim sabornicima: Franu Vrbaniću, Franji Racingeru, Ignjatu Brliću, Josipu Pasariću, Gjuri pl. Bedekoviću, Ivanu Ružiću i Marijanu Derenčinu. Slijedom rasprava u Saboru, svima je izbor bio poništen. (*Stenografski zapisnici Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Petogodište 1897.-1902., Zagreb 1899., / dalje: SZHS/, I., 1, 496-498).

³⁵ *Isto*, 129.

³⁶ SZHS, I., 1, 128.

ja u Hrvatskoj. To se najbolje vidi iz raspleta stranačkih opredjeljenja nakon 1903. godine.

Opet se, čini mi se, najpresudnija uloga ima pripisati naprednjacima. Ističući inovacije po svaku cijenu, kritizirajući sve što je naslijeđeno i činilo bitan dio hrvatske kulturne tradicije (historijsko pravo, katolicizam), te propagirajući politiku temeljenu na također novoj ideologiji (slavenska uzajamnost, jednost sa Srbima), naprednjaci su dezorijentali onaj dio pravaša koji se nije priklonio Anti Starčeviću i Franku. Njihovo ujedinjavanje s neodvisnim obzorašima nije moglo spasiti taj dio pravaša i pravašku ideologiju od brzoga propadanja. Domovinaško-obzoraška koalicija razbila se na nekoliko frakcija istrzana ideološkim zadjevicama i izgubljena u političkom prostoru. Kad su naprednjaci 29. prosinca 1904. odlučili osnovati svoju vlastitu stranku od te koalicije više nije ostalo ništa.

Stjepan Radić je odlučio ići sam, jer je, uz uvođenje seljaštva kao nove kategorije političkoga diskursa, radikalizirao onaj dio naprednjačke ideologije koji je inzistirao na slavenskoj uzajamnosti i na jedinstvu hrvatskoga i srpskog naroda.³⁷

Samo je Josip Frank potpuno odbacio naprednjačku ideologiju. Njegov je hendikap bio u tome što nije mogao potpuno otkriti svoje karte. Nije mu bilo riskantno odbaciti naprednjačko zazivanje slavenske uzajamnosti kao najveću glupost te otkloniti priznanje srpskoga naroda kao političkoga u Hrvatskoj kao najveću opasnost. No u zavreloj hrvatskoj političkoj atmosferi bilo je vrlo rizično tvrditi da je Hrvatima bolja opcija ostati u sastavu Monarhije, makar i dvojne, te raditi na okupljanju hrvatskih zemalja i na osamostaljenju Hrvatske, možda kao treće sastavnice Monarhije.

No i s onom što je Frank otkrio o svojim političkim i ideološkim pozicijama postao je meta velike navale od gotovo svih u Hrvatskoj: od naprednjaka i S. Radića, koji se od njih odvojio, od socijalista, a osobito od nekih srpskih krugova.

S napadom na Franka pojačao se napad i na Katoličku crkvu, osobito nakon osnivanja kršćanskih socijala, okupljenih oko novopokrenutoga dnevnika "Hrvatstvo" (1904.).³⁸ I ranije su "naprednjaci" svaku prisutnost katoličkoga svećenstva u društvu nazivali "klerikalizmom", a nakon pojave kršćanskih socijala i njihova pokušaja da se ujedine s "frankovcima" nisu ni rabili drugoga imena za društvene pojave vezane više ili manje uz katolicizam. Tomu neće izbjeći ni pokret među srednjoškolcima krčkoga biskupa Antuna Mahnića, koji će izrasti u Hrvatski katolički pokret.

Zaključak

Ova kratka analiza sudjelovanja katoličkoga svećenstva u narodnim bunama 1903. godine dovela nas je do zaključka da prisutnost katoličko-

³⁷ J. KRIŠTO, "Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića", 129-165.

³⁸ J. KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb 1994.

ga klera u tim događajima nije najpresudnija ni za njihovo participiranje u politici ni za ocjenu toga rada. Bune iz 1903. samo su epizoda, zasigurno mnogo manje važna nego što joj je pridavala jugoslavenska historiografija, u ideološkom i stranačkom profiliranju koje je prethodilo 1903. godini i nastavilo se svojim već ranije zacrtanim smjerom. Značajnije, i sudbonosnije, profiliranje hrvatskoga političkoga prostora nastalo je pojavom "mladih" i njihova napuštanja tradicionalnih kulturnih, religijskih i političkih tradicija, na čemu su izgradili novu ideologiju zasnovanu na slavenskoj uzajamnosti, koja će, preko propagiranja istosti dvaju naroda, eventualno dovesti do slogana "bratstva i jedinstva" u jugoslavenskoj zajednici. Službeni predstavnici Katoličke crkve i niži kler lavirao je između odupiranja takvoj ideologiji, preko njezina parcijalnoga prihvaćanja do ponovne protimbe. Početnim protivljenjem slavenizirajućoj ideologiji katolički je kler zaradio epitet klerikalizma, koji mu susljedna protukatolička ideologija i politika, nije bila voljna skinuti, isto tako kao što nije mogla oprostiti Čistoj stranci prava organizirano političko protivljenje toj ideologiji.

Kad je riječ o sudjelovanju katoličkoga klera u bunama 1903. godine, zasigurno se može reći da je bilo mnogo katoličkih svećenika koji su aktivno sudjelovali u početku narodne pobune, ali da se većina klera nije mogla složiti s pokretom ukoliko se okretao oružanoj pobuni.

SUMMARY

THE CLERGY AND "THE CLERICALS" IN THE REVOLT OF 1903

The author problematizes a standard contention of Yugoslavian historiography: that the fundamental consequence of the revolt during 1903 was the appearance of "clericalism," the "progressives" and the peasant party and the origin of Croatian national consciousness and unity. The author argues that national unity had by then already been achieved and that this conclusion is most likely a consequence of an ideological approach to history, which attempts to find revolutionary forerunners to its ruling ideology after the fact. As a result, it casts suspicion on the propriety of the term "national movement" which this historiography applied to it. The author begins with the fact that many clerics from the opposition parties took part in the collection and submission of petitions which demanded financial independence for Croatia. A lesser number were charged and arrested for distributing the "Basel" proclamation.

Using the example of Father Juraj Tomac, the author argues a second important fact, that clerics who actively participated in the early phase of the national revolt against the Hungarians (and "Magyarones"), quieted their involvement in the second phase. Contrary to Yugoslavian historiography, the author sees this as a normal development, because the clergy was not motivated solely by political principles, but rather theological and gene-

ral ecclesiastical principles as well, and these held that revolution brought more harm than good.

The third important fact is that the clergy's moral criteria coincided with the political criteria of the Pure Party of Right, which would contribute to the future ideological kinship and political cooperation of the "frankists" with the "clericals." Indeed, this is one fundamental the reasons that both these parties would be judged harshly by the remainder of the political spectrum, which would direct itself toward the creation of a Yugoslavian political sphere; subsequently, the political forces of Yugoslavian historiography would label every clerical and Church activity in society as "clericalism."

Key words: "clericals", "progressives", clergy, peasantry, mutiny, Catholic Church, historiography